

БӨЛІМ: UNIVER

Кросс-мәдени коммуникация және халықаралық ынтымақтастық

ЖАРИЯЛАНДЫ 23.12.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР келіссөз мәдениеті, көптілділік, кросс-мәдени коммуникация, қоғамдық дипломатия, мәдени интеллект, мәдениетаралық құзыреттілік, сенім капиталы, халықаралық ынтымақтастық	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/186074/
---------------------------------	--	---

Сариева Перизат Махатовна

Қазақ-Америка Университетінің ассистент-профессоры

АННОТАЦИЯ

Мақалада кросс-мәдени коммуникация ұғымы халықаралық ынтымақтастықтың практикалық тетігі ретінде қарастырылып, мәдени айырмашылықтардың келіссөз жүргізу, институционалдық серіктестік құру, трансшекаралық жобаларды басқару және қоғамдық дипломатия кеңістігіндегі ықпалы ғылыми-теориялық және қолданбалы тұрғыда талданады. Автор мәдени өлшемдер мен коммуникациялық стильдердің (мән беру иерархиясы, уақытқа қатынас, тікелей/жанама сөйлеу, жоғары/төмен контекст) халықаралық өзара әрекеттесудің сапасын айқындайтын негізгі айнымалылар екенін негіздеп, мәдени әртүрлілік жағдайында «сенім капиталының» қалыптасу логикасын, мәдени қателіктердің тәуекелін және олардың беделдік шығынға ұласу механизмін ашады. Сонымен бірге көптілділік, цифрлық орта және гибридті коммуникация кезеңінде мәдени делдалдықтың жаңа формалары пайда болып, ұйымдар мен мемлекеттерден мәдени интеллект пен интеркультуралық құзыреттілікті жүйелі түрде дамыту талап етілетіні айқындалады. Мақала Қазақстан контексіне назар аудара отырып, білім беру, мемлекеттік басқару және халықаралық жобаларда мәдениетаралық құзыреттілікті өлшеу, дамыту және институционалдандыру бағытындағы ұсыныстарды тұжырымдайды.

КІЛТ СӨЗДЕР

кросс-мәдени коммуникация, мәдениетаралық құзыреттілік, халықаралық ынтымақтастық, қоғамдық дипломатия, мәдени интеллект, келіссөз мәдениеті, көптілділік, сенім капиталы.

КІРІСПЕ

Жаһандану үдерісі халықаралық ынтымақтастықты тек экономикалық немесе құқықтық келісімдер жиынтығы ретінде түсіндіруді жеткіліксіз етті, өйткені мемлекеттер мен ұйымдардың өзара байланысы күшейген сайын коммуникацияның мәдени астары айқынырақ көрініп, серіктестіктің табысы тараптардың бір-бірін «не айтып тұрғанын» ғана емес, «неге дәл солай айтып тұрғанын» ұғыну қабілетіне тәуелді бола бастады. Кросс-мәдени коммуникация осы тұрғыда халықаралық қатынастардың «жұмсақ инфрақұрылымы» ретінде көрінеді: ресми құжаттар, протоколдар, келісімдер қаншалықты мінсіз жасалса да, егер тараптар мәдени нормалардың, құндылықтар иерархиясының, тілдік-әлеуметтік ишаралардың және бейвербалды мінез-құлықтың айырмашылықтарын ескермесе, ынтымақтастықтың сенімдік негізі әлсіреп, шешім қабылдау циклі баяулап, даулардың конструктивті шешілу мүмкіндігі төмендейді. Сондықтан мәдениетаралық өзара әрекеттесуді ғылыми-академиялық деңгейде пайымдау тек гуманитарлық қызығушылық емес, халықаралық келіссөздерден бастап білім беру алмасуына, бірлескен ғылыми жобалардан бастап аймақтық қауіпсіздік бастамаларына дейінгі кең өрісте стратегиялық қажеттілікке айналды. Осы мақалада кросс-мәдени коммуникацияның теориялық өлшемдері мен қолданбалы қырлары халықаралық ынтымақтастықтың тұрақтылығы, тиімділігі және беделдік нәтижелері тұрғысынан сараланып, мәдени айырмашылықтарды басқарудың ықтимал институционалдық шешімдері ұсынылады.

КРОСС-МӘДЕНИ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ КОНЦЕПТУАЛДЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТАҒЫ ОРНЫ

Кросс-мәдени коммуникацияны әртүрлі мәдени ортада қалыптасқан қатысым нормалары, мән беру жүйелері және мінез-құлық кодтары тоғысатын кеңістіктегі мағына алмасу үдерісі ретінде түсінгенде, халықаралық ынтымақтастықтың «көрінбейтін келісімдері» дәл осы деңгейде түзілетінін байқаймыз, өйткені тараптар тек ақпарат бермейді, сонымен бірге өз мәдениетіне тән легитимділік өлшемдерін, сыйластық формаларын, уақыт пен жауапкершілікке қатысты күтулерін және қарым-қатынас шекараларын бірге алып келеді. Халықаралық келіссөз үстелінде бір тарап үшін мәселені тез нақтылап, шешімді жедел бекіту прагматизм мен тиімділіктің белгісі болса,

екінші тарап үшін дәл сол асығыстық серіктесті сыйламау немесе қатынасты үстірт қабылдау ретінде ұғынылуы мүмкін; осындай «мағына айырмасы» басқарылмаса, келісімнің мазмұны емес, оның жеткізілу тәсілі қақтығысқа айналып, ынтымақтастықтың бастапқы мақсатына көлеңке түсіреді. Кросс-мәдени коммуникация халықаралық ынтымақтастықтың институционалды архитектурасымен де тікелей байланысады: ұйымдық мәдениет, басқару стилі, шешім қабылдау иерархиясы, тәуекелге бару деңгейі және жауапкершілікті бөлу тәсілі мәдени құндылықтармен сабақтас болғандықтан, трансұлттық жобаларда бірегей «ортақ жұмыс тілі» құжаттық форматпен ғана шектелмей, ортақ түсіністікке жеткізетін мәдени келісімдер арқылы орнығады. Демек, кросс-мәдени коммуникацияны халықаралық ынтымақтастықтың қосымша элементі емес, оның тұрақтылығын ұстап тұрған құрылымдық шарт ретінде қарастыру ғылыми негізді әрі практикалық тұрғыдан дәлелді позиция болып табылады.

МӘДЕНИ ӨЛШЕМДЕР, КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ СТИЛЬДЕР ЖӘНЕ СЕНІМ КАПИТАЛЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЛОГИКАСЫ

Халықаралық ынтымақтастықта сенім капиталы көбіне құқықтық кепілден де бұрын коммуникациялық тәжірибеден туады, өйткені адамдар серіктесінің «қалай сөйлейтініне», «қалай тыңдайтынына» және «қалай уәде беретініне» қарап оның болжамдылығын бағалайды, ал бұл бағалау мәдени үлгілермен шартталған. Тікелей сөйлеуді жоғары қоятын мәдениеттерде нақты ұстаным білдіру адалдықтың белгісі ретінде қабылданса, жанама сөйлеуді құндылық санайтын ортада сол тікелейлік дәрежелік не қысым көрсету сияқты сезілуі ықтимал; нәтижесінде тараптар бір-бірін «мәні бойынша» емес, «форма бойынша» қате интерпретациялап, сенімге сызат түсіреді. Уақытқа қатынас та ынтымақтастыққа тікелей әсер етеді: бір мәдениет үшін уақыт — ресурс, жоспар — міндет, дедлайн — жауапкершіліктің өлшемі болса, басқа мәдениет үшін уақыт — қатынастың ағыны, жоспар — бағдар, дедлайн — келіссөз арқылы нақтылауға болатын шарт; мұндай айырмашылықты алдын ала келісім деңгейінде «ортақ уақыт ережесіне» айналдырмай, бірлескен жобаны басқару тәуекелі өседі. Сенім капиталы тек сөзден емес, бейвербалды кодтардан да құралады: көзқарас ұстау, үннің деңгейі, пауза жасау, арақашықтық сақтау, келісу ишарасы сияқты элементтер әр мәдениетте әртүрлі мағына береді, сондықтан халықаралық серіктеске кәсіби болып көрінетін әрекет өзге тарапқа суықтық, әлсіздік немесе керісінше агрессия ретінде қабылдануы мүмкін. Осыдан келіп, мәдени өлшемдерді түсіну халықаралық ынтымақтастықтағы «ақпараттық дәлдікті» ғана емес, «қатынастық қауіпсіздікті» де қамтамасыз етеді, ал қатынастық қауіпсіздік тұрақты серіктестікке апаратын ең қысқа жолдардың бірі болып саналады.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТЫМАҚТАСТЫҚТАҒЫ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ КОММУНИКАЦИЯ ЖӘНЕ МӘДЕНИ ДЕЛДАЛДЫҚТЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Мемлекетаралық және ұйымаралық ынтымақтастықта коммуникация көбіне институттар арқылы жүзеге асады, ал институттардың тілдік-ұйымдық рәсімдері мәдениеттен «бейтарап» болмайды, өйткені кез келген регламент белгілі бір мәдени логикаға сүйеніп жасалады: кім бірінші сөйлейді, ұсыныс қалай рәсімделеді, келісім қандай деңгейде бекітіледі, сын қалай айтылады, қателік қалай түзетіледі — мұның бәрі мәдени нормалардың ұйымдық көрінісі. Бірлескен комитеттер, консорциумдар, донорлық бағдарламалар немесе академиялық серіктестіктерде дәл осы рәсімдердің айырмашылығы ынтымақтастықтың өнімділігіне әсер етіп, кейде мақсат бір болғанымен, оның басқарылу стилі сәйкес келмегендіктен, процесс ұзарып, ресурстар артық жұмсалып, тараптардың қанағаттануы төмендейді. Сондықтан мәдени делдалдық — аудармашылық қана емес, институционалдық мәнді дұрыс түсіндіру, тараптардың күтуін үйлестіру және коммуникациялық «қақтығыс нүктелерін» алдын ала жұмсарту қызметі ретінде маңызды; бұл делдалдық кейде арнайы дайындалған мамандар арқылы, кейде ұйым ішіндегі мәдени интеллекті жоғары команда арқылы іске асады. Институционалдық деңгейдегі мәдениетаралық құзыреттілік өлшенбейтін абстракция емес: кадр саясаты, оқыту бағдарламалары, келіссөз хаттамалары, коммуникациялық стандарттар және жобалық басқарудың мәдени тәуекел картасы арқылы нақты құрылымға айналдыруға болады. Осылайша халықаралық ынтымақтастықта мәдени делдалдық тұрақты тәжірибеге айналған сайын, «түсініспеушіліктен туған шығындар» қысқарып, серіктестік сапасы басқарылатын көрсеткішке жақындайды.

КЕЛІССӨЗ МӘДЕНИЕТІ, ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ МӘДЕНИ ТАБИҒАТЫ ЖӘНЕ ӨЗАРА ТИІМДІ ШЕШІМ ТАБУДЫҢ ШАРТТАРЫ

Келіссөз — тек мүдделердің саудасы емес, мәдениет арқылы қалыптасқан қарым-қатынас философиясының көрінісі, сондықтан бір тарап үшін «ұстанымды жұмсарту» әлсіздік емес, өзара сыйластық болса, екінші тарап үшін ол принципсіздік болып көрінуі мүмкін; осындай айырмашылықтарды білмей жүргізілген келіссөзде тараптар нақты мәселені шешудің орнына бір-бірінің стиліне баға берумен әуре болып, эмоциялық кернеу өседі. Қақтығыстардың елеулі бөлігі ақпараттың жетіспеуінен емес, мағына жүйесінің үйлеспеуінен туындайды: «әдеп», «абырой», «бетке айту», «жеке кеңістік», «қоғам алдындағы жауапкершілік» сияқты категориялар әр мәдениетте әрқалай өлшенетіндіктен, бір тарап үшін қалыпты саналатын сын айту немесе талап қою әрекеті басқа тарапта «бет қайтару» ретінде қабылдануы мүмкін. Халықаралық

ынтымақтастықтағы қақтығыстарды конструктивті басқару үшін «бет сақтауды» қамтамасыз ететін коммуникациялық стратегиялар, келіссөздің кезеңдік құрылымы, ортақ терминдер сөздігі және мәдени тұрғыдан қауіпсіз кері байланыс форматы қажет болады, өйткені дәл осы элементтер тараптарға өз позициясын жоғалтпай, ортақ шешімге келуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар келіссөздің табыстылығы мәдениетаралық эмпатиямен тығыз байланысты: эмпатия қарсы тараптың көзқарасын ақтау емес, оның мағына жүйесін түсініп, өз аргументінді сол жүйеге сәйкес «аударып» жеткізу қабілеті, ал мұндай қабілетсіз ынтымақтастықта ең дұрыс ұсыныстың өзі «дұрыс айтылмағандықтан» қабылданбай қалуы ықтимал. Демек, келіссөз мәдениетін ғылыми негізде дамыту халықаралық ынтымақтастықтың нәтижесіне тікелей әсер ететін басқарушылық ресурс ретінде қарастырылуы тиіс.

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ КРОСС-МӘДЕНИ КОММУНИКАЦИЯ: КӨПТІЛДІЛІК, ОНЛАЙН-ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУ ЖӘНЕ БЕДЕЛ САЯСАТЫ

Цифрлық коммуникация халықаралық ынтымақтастықты жылдамдатқанымен, мәдени айырмашылықтарды автоматты түрде жоймайды, керісінше кей жағдайларда оларды күшейтеді, өйткені онлайн ортада контекст қысқарады, ал мәдени контексті көп қажет ететін қауымдар үшін бұл түсінбеушілік тәуекелін арттырады. Электронды хат алмасу, мессенджерлер, видеоконференциялар барысында интонация, пауза, бейвербалды ишара толық берілмегендіктен, мәтіннің «құрғақ» немесе «қатқыл» көрінуі мүмкін; бір мәдениет үшін қысқа жауап — іскерлік стиль болса, басқа мәдениет үшін ол салқындық белгісі ретінде қабылданады, ал мұндай әсер ұзақ мерзімді серіктестікте беделдік салдарға әкелуі ықтимал. Көптілділік жағдайында тіл таңдауының өзі саяси және символдық мәнге ие болады: қандай тілде бастау, қандай тілде қорытындылау, терминдерді қалай біріздендіру — мұның бәрі серіктестердің теңдігі мен құрмет өлшемі ретінде қабылданады, сондықтан халықаралық жобаларда тілдік саясатты алдын ала анықтап, аударма сапасын бақылау және терминологиялық келісім жасау қажет. Цифрлық кеңістікте қоғамдық дипломатияның ықпалы артқан сайын, кросс-мәдени коммуникация елдің имиджімен тікелей байланысады: халықаралық аудитория ұлттық мәдени кодты әлеуметтік желідегі дискурс арқылы қабылдайды, ал қате кодтау немесе аудиторияның мәдени күтулерін елемей «ақпараттық шуға» ғана емес, сенімнің әлсіреуіне де әкеледі. Осыған байланысты цифрлық дәуірде мәдени интеллект тек дипломаттар мен аудармашыларға емес, халықаралық жобамен жұмыс істейтін әрбір маманға қажет құзыретке айналып, ұйымдардан онлайн этикет, мәдени тәуекелдерді басқару және көптілді коммуникация стандарттарын қалыптастыруды талап етеді.

ҚАЗАҚСТАН КОНТЕКСІНДЕГІ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ДАМУ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ ҚОЛДАНБАЛЫ БАҒДАРЛАРЫ

Қазақстан көпэтносты, көптілді және еуразиялық кеңістікте орналасқан мемлекет ретінде мәдениетаралық коммуникацияның практикалық зертханасына ұқсайды, өйткені ішкі әлеуметтік әртүрлілік пен сыртқы серіктестіктердің кең географиясы коммуникациялық икемділікті өмірлік қажеттілікке айналдырады. Халықаралық ынтымақтастықта Қазақстанның тиімді позициясы тек геосаяси немесе экономикалық факторлармен ғана емес, мәдени делдалдық әлеуетімен де өлшенеді: өңірлік ұйымдар, білім беру алмасулары, бірлескен ғылыми-зерттеу жобалары, мәдени-гуманитарлық бастамалар және қоғамдық дипломатия арналарында мәдени кодтарды үйлестіре білу елдің беделін күшейтіп, серіктестікке тұрақтылық береді. Бұл әлеуетті жүйелі іске қосу үшін мәдениетаралық құзыреттілікті білім берудің барлық деңгейінде нақты нәтижелер арқылы өлшеп, оқу бағдарламаларына тілдік дағдыдан бөлек мәдени түсіндіру, келіссөз мәдениеті, академиялық этика және цифрлық коммуникация этикетін енгізу маңызды, өйткені қазіргі әлемде халықаралық ынтымақтастықтың көп бөлігі гибриді форматта жүргізіліп, кәсіби коммуникация «бір ғана тіл білу» деңгейінен әлдеқайда жоғары қабілеттерді талап етеді. Мемлекеттік басқаруда да халықаралық жобаларға жауапты кадрлар үшін мәдени тәуекелдерді бағалау, протоколды мәдени тұрғыдан бейімдеу және коммуникациялық дағдарысқа алдын ала дайындық сияқты бағыттар күшейтілсе, сыртқы әріптестік сапасы артады, ал ішкі қоғамдағы толеранттылық пен өзара құрмет мәдениеті халықаралық деңгейдегі сенімге де оң әсер етеді. Сондықтан Қазақстан контекстінде кросс-мәдени коммуникацияны дамыту — ұлттық қауіпсіздік немесе сыртқы саясаттың «қосымша» бағыты емес, халықаралық ынтымақтастықтың табысын қамтамасыз ететін көлденең құзырет ретінде институционалдануы тиіс.

ҚОРЫТЫНДЫ

Кросс-мәдени коммуникация халықаралық ынтымақтастықтың мазмұнын ғана емес, оның жүзеге асу мүмкіндігін де айқындайтын шешуші фактор екені анық, өйткені мәдени айырмашылықтар дұрыс басқарылған жағдайда өзара толықтырушы ресурсқа айналып, инновация, сенім және ұзақ мерзімді серіктестік тудырады, ал басқарылмаған жағдайда келісімдердің әлсіреуіне, жобалардың баяулауына және беделдік шығынға әкелетін тәуекелді аймаққа айналады. Мақалада мәдени өлшемдер мен коммуникациялық стильдердің сенім капиталына ықпалы, институционалдық коммуникациядағы мәдени делдалдықтың рөлі, келіссөздер мен қақтығыстардың мәдени табиғаты, сондай-ақ цифрлық дәуірдегі көптілді әрі қысқа контексті ортада түсінбеушілік тәуекелінің артуы ғылыми тұрғыда пайымдалды. Қазақстан тәжірибесі мәдениетаралық құзыреттілікті дамытудың қолданбалы маңызын күшейте түседі,

өйткені көпэтносты және көптілді қоғамдағы ішкі коммуникациялық үйлесім халықаралық әріптестікке де оң ықпал етеді; демек, білім беру мен мемлекеттік басқаруда мәдени интеллекті дамыту, халықаралық жобаларда мәдени тәуекелдерді алдын ала картаға түсіру және коммуникациялық стандарттарды қалыптастыру стратегиялық міндет ретінде қарастырылуы керек. Қорытындылай келе, халықаралық ынтымақтастықтың тұрақты моделі мәдени әртүрлілікті «кедергі» емес, кәсіби басқаруды қажет ететін «капитал» ретінде түсінгенде ғана қалыптасады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Тер-Минасова С.Г. Тіл және мәдениетаралық коммуникация: оқулық (қаз. ауд.). Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. (100 жаңа оқулық жобасы). <https://100oqulyq.kz/book/til-jane-madenietaralyq-kommunikaciya/>
2. Тіл және мәдениетаралық коммуникация (дәріс/оқу материалы). OpenU (Ашық университет). <https://openu.kz/wp-content/uploads/2020/08/Til-zhane-madenietaraly-kommunikatsiya.pdf>
3. Бисенбаева А.А. Қазіргі таңдағы мәдениаралық коммуникацияның аудару контексті. ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы, №1-2(141-142), 2013. <https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/download/66/66/>
4. Toksanbaeva N.K., Nagashbekova M.B., Batyrgaliev A.S., Ahmetova G.B., Nurmuhanova K.D. Этнопсихологиядағы кросс-мәдени ерекшеліктерді эксперименттік тұрғыдан зерттеудің маңыздылығы. ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және әлеуметтану сериясы, 52(1), 2015. <https://bulletin-psyosoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/238>
5. «Тіл – мәдениетаралық коммуникация және ұлттық бірегейлік: болашаққа көзқарас» атты халықаралық ғылыми-әдістемелік форумы туралы жаңалық. Gov.kz (БҚО білім басқармасы), 2021. <https://www.gov.kz/memleket/entities/bko-bilim/press/news/details/206535>
6. Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының 2020–2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы (мәтін). Gov.kz (ҚР СІМ/өкілдік сайты). <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-warsaw/press/news/details/88125?lang=k>
7. Серикова Г.С., Байболов М.Е. Қазақстан имиджі: трансмедиялық әңгімелеу және мәдени дипломатия. *Journal of language and literature*, 16(2), 2025. <https://journals.sdu.edu.kz/index.php/jll/article/view/815>
8. Шериева Г.Т. Шетелдік студенттерге қазақ тілін оқытуда мәдениетаралық қатысымдық құзыреттілікті қалыптастыру (зерттеу/диссертациялық жұмыс материалдары). Абай атындағы ҚазҰПУ, 2025.

<https://www.kaznpu.kz/docs/docs/2025/sheryeva/2.pdf>

9. Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. *Cultures and Organizations: Software of the Mind* (3rd ed.). McGraw-Hill, 2010.

https://books.google.com/books/about/Cultures_and_Organizations_Software_of_t.html?id=o4OqTgV3V00C

10. Hall E.T. *Beyond Culture*. Anchor Press/Doubleday, 1976.

<https://www.penguinrandomhouse.com/books/73813/beyond-culture-by-edward-t-hall/>

11. Deardorff D.K. *Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization*. *Journal of Studies in International Education*, 2006. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1028315306287002>

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.